

Ferran Soldevila

***Què cal
saber de
Catalunya***

EL PI DE LES TRES BRANQUES

ceversa més de la quarta part de la riquesa valenciana és d'origen industrial. Però és més: la varietat de vocacions i aptituds, i en conseqüència la de produccions, és precisament un caràcter —qui sap si el més vistent— dels països desenvolupats: pensem només en la riquíssima varietat de productes que fan de Suïssa, per exemple —amb un territori menor que el dels Països Catalans— un veritable microcosmos. Pensem, per contrast, en la sinistra monotonia de tal o tal país del “tercer món”, exclusivament dedicat a un sol producte: la canya de sucre, el petroli, el jute, el cotó.

La varietat de les nostres produccions no va pas contra la nostra unitat, ans al contrari, la reforça; només es tracta de prendre'n consciència i de saber actuar amb una clara percepció dels nostres legítims interessos.

VI

QUÈ CAL SABER DEL DRET CATALÀ

El 9 de febrer de 1968, el president del Banc Mundial, George D. Woods, parlant a la conferència de les Nacions Unides per al Comerç i el Desenvolupament aplegada a Nova Delhi, deia als representants de les “nacions subdesenvolupades” que en aquella conferència havien expressat amb insistència els seus ressentiments contra els “països rics”: “Caldria que els països subdesenvolupats s'esforcessin en primer lloc a esdevenir veritablement independents, no pas en el sentit d'un nacionalisme estret, sinó treballant de debò per treure el millor partit possible dels seus recursos. Ara bé, molts d'ells no ens han demostrat per ara que siguin capaços ni tan sols de satisfer el *test* més simplista d'aptitud econòmica: no són capaços de nodrir-se”. I tot seguit explicava què entenia per això: “Jo no vull pas dir que cada país hagi d'arribar a una autarquia agrícola; però prop de quaranta països subdesenvolupats són importadors de productes alimentaris i el món subdesenvolupat en conjunt importa anualment 4,5 milers de milions de dòlars en aliments. Mentre les nacions pobres hagin de despendre cada any, en importacions d'aliments, grans quantitats de les seves precioses divises, hauran de renunciar a la importació dels béns d'equipament necessaris al seu desenvolupament industrial. És perfectament clar que els països subdesenvolupats han d'assolir abans una major productivitat en el domini agrícola si volen modernitzar-se. Per banal que sigui això que acabo de dir, és una lliçó que molts dels països subdesenvolu-

pats encara no han après...” I a continuació posava de relleu que, amb unes poques excepcions, els “països subdesenvolupats” havien despès els importantíssims crèdits rebuts dels “països rics” durant aquests darrers vint anys, no pas a incrementar la seva agricultura per acabar amb la fam endèmica de les seves masses miserables, sinó a fer veure que muntaven fantàstiques indústries, i sota aquest pretext, “el que veiem en realitat”, digué, “són nombrosos exemples d’enriquiment personal, de dilapidacions, de despeses públiques ostentatòries i improductives. El que veiem són nombroses temptatives per defugir les responsabilitats criticant els altres; el que veiem és una incapacitat a proposar i a fer respectar les mesures necessàries quan comporten un mínim d’esforç i de sacrifici. Un dels handicaps més seriosos de certs països pobres, són uns dirigents que no dirigeixen res; un dels resultats probables d’aquesta situació, és l’apatia i el cinisme de la població, en comptes de l’entusiasme dinàmic i del treball acarnissat que són necessaris per al progrés econòmic...” Resultat d’aquests vint anys d’insensata dilapidació dels crèdits concedits pels “països rics”, és que actualment els “països pobres” es troben, no sols igual o més aviat pitjor que vint anys endarrera pel que fa a la misèria, sinó a més amb la càrrega d’aquells crèdits acumulats, és a dir, endeutats per una suma que depassa els 40 mil milions de dòlars per al conjunt d’aquells països...

El que ara aquí ens interessa d’aquesta severa filípica d’una tan alta autoritat econòmica i financera és allò que es refereix a aquesta gran veritat tan sovint oblidada: que el desplaçament agrícola és previ al desplaçament industrial. Tots els països industrials han començat per ser països agrícoles; abans d’anar a l’avançada del progrés industrial, han anat a l’avançada del progrés agrícola. Han estat excel·lents pagesos abans d’esdevenir excel·lents fabricants. Anglaterra i els Estats Units, les dues màximes potències industrials, en són el millor exemple: la seva agricultura era, i segueix essent, modèlica.

Els nostres Països no són pas una excepció a aquesta regla. Sovint es parla d’una Espanya industrial, que com-

prendria els països catalans i els bascos, i d’una Espanya agrícola, que comprendria la resta; però el cert és que les zones agrícoles més avançades de la Península es troben també en territori català i basc. De les nostres no esmentarem més que el Pla del Llobregat, la Plana d’Urgell, el Delta de l’Ebre, l’Horta de València i la Ribera de Xúquer, comarques totes elles que admeten la comparació amb els famosos pòlders d’Holanda en quant a la quantitat i qualitat dels seus productes agrícoles, sense oblidar altres comarques que, si bé no arriben a la densitat de producció de les cinc esmentades (que beneficien del regadiu intens), també coneixen un bon nivell de prosperitat: l’Empordà, la Plana de Vic, el Maresme, el Vallès, el Penedès, el Camp de Tarragona, la Plana de Castelló, el Camp d’Elx i d’altres encara. A les Balears, és sobretot notable l’alta productivitat de l’illa de Menorca, aconseguida malgrat dures condicions naturals (clima sec i amb tramuntanes constants, terreny pedregós), com també, potser en menys grau, la d’algunes comarques de Mallorca.

La bona explotació de la terra catalana ve de lluny en el temps i està íntimament relacionada amb el dret de propietat; és en aquest aspecte on més clarament ressalta l’íntima connexió de l’economia amb la mentalitat jurídica. Per això comencem aquest apartat dedicat al nostre Dret amb l’evocació del nostre món agrícola, tan equilibrat.

No ens remuntarem a la Prehistòria i l’Antiguitat, per bé que els recents treballs de Miquel Tarradell i altres especialistes inclinen a admetre que certes característiques del dret de propietat en el món rural català ja es troben en aquelles èpoques remotes, sobretot la principal: la divisió de la terra en propietats mitjanes i petites, amb la seva transcendental conseqüència: l’existència d’una poderosa classe mitjana rural, és a dir, de nombrosos propietaris mitjans i petits. Sembla que en terra catalana no hagin existit mai aquestes multituds de proletaris rurals, sense res més que el problemàtic jornal a guanyar, que caracteritzen els “països subdesenvolupats”. Fins quan es dona la gran propietat, la tendència catalana ha estat de subdividir-la en “masoveries”, és a dir, de conrear-la, no pas

per mitjà de jornalers, sinó de parcers o arrendataris, autèntics empresaris autònoms que assumeixen els riscos de l'explotació. Conforme a la mentalitat "pactista" que, com sostenia Vicens Vives, caracteritza els catalans, els tractes entre propietaris i parcers han conegut a Catalunya una gran riquesa de variants i de matisos, segons les comarques i les circumstàncies. Molt difosa va ser en altre temps l'emfiteusi, figura jurídica que permet al parcer o arrendatari de considerar-se propietari de la terra mitjançant la distinció entre el domini "directe" o "eminent", propi del senyor, i el domini "útil", propi del pagès; aquest no sols conserva el domini "útil" durant tota la seva vida, sinó que el pot transmetre en herència, el pot vendre, hipotecar, etc.; en pot disposar, en una paraula, com d'una veritable propietat, mentre satisfaci al propietari "directe" la part de fruits o el cens en diners que hagin pactat aleshores de l'"establiment" o constitució de l'emfiteusi. Gràcies a aquesta figura jurídica, era en gran manera facilitada l'accessió a la propietat a tot pagès sense terra però amb ganes de conrear-ne. Els mateixos "pagesos de remença", que només existien a la Catalunya Vella, no eren en definitiva sinó una classe especial d'emfiteutes; eren, doncs, propietaris de la terra que conreaven en tant que en tenien el domini "útil", i tota la seva lluita es dirigia a alliberar-se de determinades càrregues, que consideraven abusives, tot conservant el domini "útil" de les seves finques. És molt significatiu que la redempció d'aquelles càrregues l'aconseguissin en definitiva mitjançant el pagament d'una indemnització als senyors "directes", és a dir, gràcies als seus estalvis; aquella "reforma agrària" que fou l'emancipació dels remences fou, doncs, promoguda i pagada pels interessats mateixos. Probablement les úniques "reformes agràries" viables i fecundes són les que es fan així, pels mateixos interessats, amb el seu esforç econòmic. Com que sobre els nostres antics "remences" s'han dit i es diuen encara moltes fantasies (fins s'ha arribat a oposar la "servitud" que regnava a Catalunya a la "llibertat" dels pagesos de Castella), ens plau de traduir un paràgraf de S. Sobrequés i G. Céspedes del Castillo en

Historia social y económica de España y América en què es veu prou bé en què consistia aquella "llibertat" dels pagesos de Castella la Nova i Andalusia: "La pagesia cristiana de la Península compregué dos grups fonamentals delimitats per la geografia i per certes circumstàncies històriques: el *masover* del nord i de les hortes valencianes i mallorquines i el *jornaler* del sud de la Meseta i d'Andalusia. Aquell pogué conrear terres de la Corona, i en aquest cas fou un petit propietari lliure, o terres senyoriales, i en aquest cas l'especial estructuració social i política de l'època el subjectà a determinades obligacions, molt variables segons les contrades, respecte al senyor del predi. El jornaler del sud pogué així mateix habitar en territori de *realengo* (de la Corona) o en terres de senyoria (dels Ordes militars, d'*abadengo*, o sigui eclesiàstiques, i *solariegas*, o sigui de senyoria laica). En aquests darrers casos també tingué determinades obligacions respecte al senyor, però la manca de terres pròpies va fer tals obligacions molt lleus i desdibuixades, merament personals i sense gaire transcendència social. Aquests dos grans tipus de població agrària tingueren, naturalment, interessos i mentalitat molt distints. La preocupació del *jornaler* fou de cobrir-se o assegurar-se de l'atur forçós i obtenir uns jornals tan alts com fos possible i inversament proporcionals al seu esforç, és a dir, guanyar el màxim treballant el mínim. La del *masover*, en canvi, fou conservar la seva llibertat, si era alodial, o bé, si era feudal, espolsar-se les gabelles, prestacions i obligacions que el lligaven al senyor del domini directe i convertir-les en un simple arrendament (tendència moderada) o eliminar-les en absolut (tendència radical), però sempre a base de conservar la possessió de la finca, la bona explotació de la qual constituïa la raó de la seva vida". Vet aquí per on la diferència d'estructura jurídica explica prou la diferència d'eficiència entre l'agricultura de les terres catalanes (i de les basques) i la de la meitat meridional de la Península.

Altres motivacions jurídiques hi han concorregut; entre elles, potser la principal, la institució de l'hereu. També és una de les coses en què es dona molt clarament la con-

nexió entre mentalitat jurídica i mentalitat econòmica i per això ens hi deturarem un xic. El nostre dret parteix de la idea de la llibertat, basada al seu torn en la idea de la plena autonomia dels homes i les dones (una altra particularitat del nostre dret és la igualtat dels dos sexes) un cop arribats a la majoria d'edat. Abans hem vist com aquesta llibertat, aplicada als contractes, va fer possible la rica varietat de "contractes de conreu" que caracteritzà per segles la nostra vida rural, amb la felicitat conseqüència d'una flexible adequació a la varietat de les circumstàncies reals. Ara en trobem una altra aplicació: la llibertat de testar. Els catalans —i les catalanes— poden disposar lliurement dels seus béns per testament, amb la sola limitació de la legítima (que és la quarta part del valor total de l'herència, a repartir forçosament per parts iguals entre tots els fills); a diferència del que passa en el dret francès i el castellà on l'herència —fora d'una petita part que es deixa a la lliure disposició del testador— ve regulada per la llei. Basant-se, doncs, en la llibertat de testar, els nostres propietaris rurals —grans, mitjans i petits—, que veien que si repartien la terra per parts iguals entre els fills a cada generació vindria dia que el bocí que tocaria a cada un seria insignificant, començaren ja des de darreries de l'Alta Edat Mitjana a instituir hereu, és a dir, a deixar a un dels fills, generalment el primogènit, tota la terra i amb ella la casa pairal. En el seu llibre *Les cases pairals catalanes*, publicat recentment, Joaquim de Camps i Arboix insisteix una vegada més en els avantatges d'aquesta institució; no sols avantatges per a l'agricultura, on ha assegurat la continuïtat dels patrimonis familiars de mides convenients i ha evitat l'aparició dels "minifundis", potser encara més nefastos econòmicament que els latifundis, sinó també avantatges per a l'ulterior desplegament mercantil i industrial de les ciutats. En efecte, com a conseqüència de la institució de l'hereu, els fills cabalers (els "fadris-terns", com es diu en algunes comarques de la Catalunya Vella) de cada generació havien de deixar la terra i campar-se-la pel seu compte en altres activitats, si no és que es casessin amb una "pubilla" o que prenguessin terres a

aparceria o arrendament. La casa pairal els havia de sustentat, segons les possibilitats de cada una, mentre aprenien algun ofici o estudiaven alguna carrera; a més, en el moment de casar-se, els satisfia un dot en anticip de la legítima. Ja Prat de la Riba havia assenyalat que l'aflux constant d'aquests cabalers a les ciutats i viles fou una de les causes que el nostre comerç i la nostra indústria es depleguessin tan precoçment; i recentment Pierre Vilar ha abundat en aquest punt de vista: "Més que mai, finalment, al segle XVIII el dret familiar català aplicat a les grans masies és ric en conseqüències per a la diversificació de l'economia: l'hereu únic inverteix en el domini agrícola una part dels beneficis d'explotació, però l'altra part és destinada a los demás hijos barones a los quales les procuran dar carrera u oficio embiándolos a Barzelona, donde no es extraño ver maestros de muchos oficios hijos de estas casas ricas y distinguidas y por lo mismo no es extraño que aquí estén en más auge los oficios que en el resto del Reyno". Aquesta cita és extreta del *Diario de viajes de Francisco de Zamora*, magistrat castellà de l'Audiència de Barcelona que recorregué el Principat entre 1785 i 1790 i quedà admirat de la prosperitat que hi trobà, en vigorós contrast amb l'atonía de les regions centrals i meridionals. Afegim que, segons Joaquim de Camps i Arboix en *Les cases pairals catalanes*, també el desplegament mercantil i industrial d'Anglaterra a la Baixa Edat Mitjana es degué en bona part a la mateixa causa, com sigui que també a Anglaterra per aquella època, i gràcies igualment a la llibertat de testar, s'estengué entre els propietaris rurals el costum d'instituir hereu. Sovint, tant a Anglaterra com a Catalunya, el capital inicial d'una indústria o una empresa mercantil fou aquell "dot" o legítima satisfet per la casa pairal al fill cabaler en el moment d'establir-se aquest pel seu compte.

Llibertat de contractar, llibertat de testar, igualtat jurídica dels dos sexes (en virtut de la qual, la dona casada catalana pot disposar amb tota llibertat dels seus béns sense necessitat de la "vènia marital" que exigeixen el dret castellà i el francès), són trets ben vistents del nos-

tre Dret civil. Resultaria impossible donar, aquí, un resum ni que fos molt sintètic de totes les nostres peculiaritats jurídiques en detall; però sí que podrem intentar de traçar-ne com un esbós de conjunt gràcies a un "petit gran llibre", *L'esperit del Dret públic català*, en què l'il·lustre juriconsult Francesc Maspons i Anglasesell, traspasat no fa gaire, condensà les essències de la nostra mentalitat jurídica, i que ara seguirem de prop.

La interferència d'un altre Dret, obeint a unes altres característiques mentals, a una altra concepció de la vida i de les relacions humanes, ha causat i segueix causant profundes pertorbacions en el nostre comportament; enfront d'unes disposicions legals que ell sent com a absurdes (i ho són en relació a ell, en tant que no corresponen a les seves habituds mentals i als seus costums), el català reacciona buscant la manera de burlar aquelles disposicions: "feta la llei, feta la trampa", diu; i és en aquest mecanisme que podem trobar una de les causes, potser la principal, del nostre "anarquisme" i del nostre "individualisme", que tant se'ns han tirat en cara. L'examen aprofundit del comportament català en els segles en què una tal interferència d'un Dret foraster no es produïa, ens mostra, ben al contrari, un poble que sentia en grau extraordinari el respecte de la llei.

La llei, el Dret, dels nostres segles d'or, es basaven d'una part en els costums, d'una altra en la idea de "pacte" lliurement establert entre els governants i els governats. "Costumisme" i "pactisme" en feien un dret eminentment realista, vitalista, com sigui que naixia directament de la realitat i de la vida, elaborat com era pels mateixos que l'havien de complir.

La llibertat, l'esperit de llibertat, diu Maspons i Anglasesell, "és indestriable del règim català i fonamental en totes les seves manifestacions". "En el règim català, els límits de la llibertat no són fixats per l'autoritat ni, per tant, per les lleis; la norma suprema no hi és donada pel poder moderador encarnat en un home, sinó per un Dret que està per damunt de les facultats de tal poder, o sia, el Dret natural. Allò que determina fins on pot arribar la

llibertat, i en què pot ésser cohibida, són els drets inherents a la natura humana, els quals avui s'anomenen drets de ciutadania. El Dret natural està per damunt de les prerrogatives del poder, i el governant *eas quae sunt iuris naturalis et gentium tollere non potest* (Càncer, part 2, capítol 2, n. 81): el poder no pot limitar allò que el Dret natural garanteix, car *quae enim iuris naturalis sunt, immutabilia sunt* (Fontanella, *Dec.*, decis. 429, n. 18): allò que és de Dret natural és immutable. També el Dret natural està per sobre la llei, per aquest motiu, *multa pro libertate contra ius rigorem statuuntur* (Mieres, col. 7, capítol 8, n. 6): sovint han estat estatuides prescripcions contra el rigorisme legal per tal de salvaguardar la llibertat. Fins el costum, que és l'instrument de la llibertat d'actuació, hi és supeditat; i, així, *consuetudo contra iure naturale non inducitur* (Peguera, *Decisiones*, cap. 34, n. 3): no és admissible que es consolidi contra allò que el Dret natural estatueix, o, com diu Socarrats, *quando contradicit ius naturalis* (p. 483, n. 46): quan s'oposa al Dret natural. Aquesta supeditació de l'autoritat, de la llei i del costum a una mateixa norma superior és alhora la garantia i el límit de la llibertat d'actuació, perquè és una garantia de respecte, superior a les decisions del poder, i un límit que està per damunt de les seves facultats" (pp. 17-18).

Pel que fa al concepte d'autoritat, és ben sabut com els catalans estaven lluny de l'absolutisme francès i castellà i en canvi prop de la mentalitat anglo-saxona; la concepció catalana es basava en allò que Vicens Vives anomenava "pactisme". *Rex in Cathalonia non utitur absoluta potestate*, "a Catalunya el rei no té una potestat absoluta", afirmava Fontanella (*Dec.*, decis. 530, n. 24) encara en el segle XVII, repetint paraules de l'antic juriconsult Tomàs Mieres, el qual havia precisat que a Catalunya no vigeix aquell aforisme d'altres bandes que diu que *quod principi placuit legis habet vigorem* ("allò que plau al príncep té força de llei"), i que un proverbi castellà diu pintorescament en vers: *¿Qué es ley? Lo que manda el rey.*

La concepció catalana "no atorga a l'autoritat poder per a instituir el dret, sinó tan sols per a convertir-lo en

fórmules legals que en siguin expressió. Quan, el 1413, les Corts de Barcelona prenen l'acord de compilar les lleis, ho fan per tal que aquestes 'sien pus manifestes e intelligibles', no precisament per als qui tenen l'ofici o l'autoritat d'imposar-les, sinó per als qui les han d'invocar: 'així lletrats com no lletrats e mers llecs, e, per consegüent, mills puixen saber llur dret e justícia' (*Const.*, proemi, llei I)". És el que el jurisconsult Joan de Socarrats expressava dient que les lleis escrites no fan el Dret, sinó que simplement el recorden. "El Dret i la justícia", segueix dient Maspons i Anglasesell, "que el legislador expressa en formular la llei són anteriors i superiors a ella; la funció legislativa és l'instrument que els recull i els presenta en forma concreta i fàcilment recordable... En conseqüència, si la funció legislativa es justifica per la conveniència de formular el Dret en regles que en facilitin la recordança i ajudin a aplicar-lo bé, l'autoritat no pot crear el Dret, sinó únicament recollir-lo, o sia respectar-lo, sotmetre-s'hi, i mostrar-lo en normes clares i expressives. La funció legislativa, doncs, ha d'ésser usada solament quan una necessitat ho justifica: *Non nisi instante necessitate* (Xammar, *Of.*, part I, qüest. 16, n. 51); perquè *legum multiplicatio quoddam servitutis genus inducit* (ibid., n. 50): la multiplicació de les lleis ofega la llibertat del ciutadà imposant-li com una mena de servitud" (pp. 27-28). Sempre trobem, en els nostres antics jurisconsults, la mateixa idea: que les lleis només han d'ésser fetes a utilitat dels legislats, i que elles no són el Dret, ans solament una expressió externa del Dret. *Lex, proprie loquendo*, escrivia Tomàs Mieres, *non est ipsum eius, sed aequalis ratio iuris*: la llei, pròpiament parlant, no és el mateix Dret, ans només com una mena d'explicació del Dret.

El Dret pròpiament dit neix dels fets: *ius oritur ex facto*, deia Fontanella (*De pactis nuptialibus*, Barcelona, 1612, c. 4); és a dir, dels costums. El creen, doncs, constantment, els mateixos legislats. És el que expressava Eiximenis quan deia que les gents s'han de regir "per costumes e lleis de la terra, les quals saben e entenen així los pagesos com los lletrats". Aquest avantatge pràctic no és

pas el menor dels que presenta el Dret costumari enfront de tot sistema jurídic —com és el sistema de codis elaborats artificialment— que es faci prescindint dels costums; és el que explica l'excel·lent funcionament del Dret en els països anglo-saxons, que han tingut la sort de no caure en la mania codificadora ans de seguir guiant-se pels costums i el "seny natural" o "equitat".

"La raó per la qual la llei ha d'ésser *secundum naturam et consuetudinem patriae*", o sigui conforme a la natura i al costum de la pàtria, segueix comentant Maspons i Anglasesell, "no és una raó política, sinó de Dret natural, perquè és la necessitat de fer-la eminentment intelligible i practicable als legislats. Per a assolir aquestes característiques cal que els textos legals siguin breus... perquè les lleis que mutipliquen els preceptes", diu Xammar, "i baixen a nimietats ocasionen el fastig i el menyspreu dels qui han de complir-les, hom les oblida aviat i són causa de transgressions i delictes".

La finalitat de la llei és sempre "la comuna salut dels ciutadans" (*pro communi civium salute instituta*), escrivia Peguera resumint el parer general dels nostres jurisconsults clàssics; i Eiximenis comentava: "Així com la medicina no és feta per profit del metge, ans és solament per procurar salut al malalt, així la llei no deu ésser feta per profit personal del príncep ne d'altre en particular, mas a profit de la cosa pública". "Aquí, com és freqüent en el llenguatge jurídic", diu Maspons, "el mot *princeps* designa en general l'autoritat, o, més concretament, l'Estat". I afegeix: "Aquesta concepció de les finalitats per les quals són formulades les lleis queda resumida en un principi general que forma l'essència del règim català, fins a l'extrem d'haver motivat que amb raó es digués que hi queda explicat i justificat completament: la finalitat de les lleis és d'assegurar la llibertat d'actuació i el predomini de l'equitat en l'ús d'aquesta llibertat. Fontanella arriba a dir: *Lex non procedit cessante aequitate, ut quia magis dilectus excludentur* (Font., *Dec.*, dec. 485, n. 19); o sia que una llei deixa d'ésser invocable quan no assegura l'equitat de la solució, perquè li manca allò que té de més

estimable. La seva finalitat d'ésser salvaguarda de les llibertats ciutadanes és demostrada per quatre característiques essencials, que són: el caràcter que la llei té d'un pacte entre l'autoritat i els governats, el predomini del costum sobre la fórmula legal escrita, el dret de rebutjar la llei i el de faltar a la llei" quan aquesta és contra costums o contra equitat (pp. 35-36).

"El principi que la llei és un pacte entre l'autoritat i els governats és un dels més elementals del règim català i una base essencial de la nostra doctrina jurídica, tant del legislador com dels juriconsults. Ripoll, repetint un concepte que tots els tractadistes exposen constantment, diu: *Leges paccionatas vivimus in Cathalonia* (Ripoll, capítol 31, n. 50): a Catalunya vivim les lleis paccionades." "Per aquest motiu... a Catalunya el rei, per ell sol, no pot legislar; legislen rei i poble plegats, i les lleis obliguen el rei tant com als altres, i el rei jura que les complirà. I obliguen, no solament a ell, sinó encara els qui tenen autoritat per ell." "La idea que la llei és un pacte apareix ja a la primera compilació legal catalana, els *Usatges*. Després, sense haver pres encara estat legal, segueix essent posada en pràctica pels reis, i dona origen a les Corts catalanes, quan aquestes assemblees encara no existien en cap Estat d'Europa." "Les Corts catalanes funcionaren sense interrupció fins que Felip V sotmeté Barcelona amb la força de les armes i destruï les institucions pairals, és a dir, mentre Catalunya es pogué regir per ella mateixa" (pàgines 36-39).

Ara bé, la tendència catalana és a no legiferar gaire, a no posar massa lleis per escrit, a preferir regir-se per costums. "El costum és el Dret que estatueixen els legislats amb llur actuació", diu Maspons i Anglasesell; "això és, el fruit de la llibertat d'actuació dels ciutadans. La llibertat és tant la seva base, i és tan àmplia, que Socarrats, per donar-ne idea, diu: *Consuetudo non sempre rationalibus exigitur, modo sit tolerabilis* (p. 463, n. 60): al costum no se li exigeix sempre que sigui racional, n'hi ha prou que sigui tolerable." Segons el mateix Socarrats, el costum és el Dret no escrit, "estatuit pel poble o per la major part

d'ell, amb la seva recta manera de fer". I Tomàs Mieres afirma: "Des del moment que el poble hagués produït un costum contrari a la llei, aquesta no obligaria"; idea que és corrent entre els nostres juriconsults clàssics. Per a Jaume Callís, "el costum sempre s'ha de considerar llei"; perquè és una veritable llei, sols que no és escrita. "El costum es distingeix de la llei pròpiament dita només per aquesta particularitat", segueix Maspons; "així, en assolir aquesta vestidura externa, ja perd el seu nom i s'anomena llei. La identificació entre llei i costum va ésser ja consagrada als Usatges: *car longa costuma per llei és haüda*." Només amb aquest requisit, que sigui *llong*, que sigui arrelat, el costum deroga qualsevol llei que li pogués ésser contrària: *Lex de consuetudinem tollitur*, la llei es treu del costum, diu Tomàs Mieres; *Tollit legem*, diu Socarrats; *Ius consuetudinarium Cathaloniae corrigit et tollit dispositionem Usatici*, diu Jaume Callís; *Nullum ius est impositum quin consuetudinem non possit mutari*, diu Ripoll. La unanimitat dels nostres juriconsults clàssics sobre aquesta qüestió és total. Socarrats, enumerant les propietats jurídiques del costum a Catalunya, diu que "té força de decret i, repetit amb tenacitat, fins dona el sentit de la justícia, atorga jurisdicció, supleix l'atorgament del mandat, confereix autoritat i limita les facultats del governant". Fontanella, ja en el segle XVII, arriba a dir que "el costum fa lícit allò que per si mateix no ho és". Aquí "lícit" s'entén, naturalment, en el sentit de "legal".

"El resum de la doctrina catalana sobre la força del costum", segueix dient Maspons i Anglasesell, "és concretat en l'adagi popular que diu *tractes rompen lleis*", adagi que ens fa veure així mateix la idea, també profundament arrelada a Catalunya, de la llibertat de contractar.

Conseqüència transcendental de la primacia del costum en el Dret català, és que els ciutadans poden rebutjar la llei escrita quan és contrària al costum. Una llei, perquè valgui com a tal a Catalunya, escrivia Fontanella, *necesse est quod ab inicio recipiatur*, "cal que sigui de bon principi acceptada" pels qui l'han de complir, ja que si l'ús no l'accepta, la llei no obliga; encara precisava que "pot ésser

acceptada en part i en part rebutjada". "Amb la qual manifestació", comenta Maspons, "no sols afirma, una vegada més, el dret dels legislats a rebutjar-la, ans la supedita completament a llur beneplàcit; la considera esquarterada i modificable per ells, segons a quines parts estenguin l'acceptació".

¿Què passa quan una llei no és acceptada per l'ús? Tomàs Mieres ho deia ben taxativament: ha de ser tinguda per lletra morta; i *quia quod ratione caret, extirpare necesse est* ("allò que manca de raó d'ésser, cal que sigui extirpat"), és a dir, una llei no complerta pel poble ha de ser derogada. Observem que aquest principi segueix en vigor als països anglo-saxons, tan admirables pel seu bon seny polític i jurídic; durant la darrera guerra mundial, per exemple, havent el govern dels Estats Units taxat el preu d'algunes mercaderies però seguint-se venent aquestes —en el mercat lliure— a preus més alts malgrat la taxa governativa, el govern decidí, no pas perseguir els comerciants, sinó derogar la taxa, "com sigui que una disposició que el públic no acata, vol dir que és errada".

També el nostre Dret propi tenia de comú amb l'anglosaxó el principi de l'equitat: "Pot esdevenir-se que una llei", escrivia Lluís de Peguera (*Decisiones*, cap. 51, proemi), "que en termes generals és justament aplicable, en ésser invocada en una qüestió concreta produeixi una injustícia; i en aquest cas, en què aplicada perdria la seva rectitud, i àdhuc fóra una iniquitat d'observar-la, és lícit de no servir-la". I en donava la raó: "Com que en aquell cas particular la llei no produeix el bé comú, no té cap força d'obligar" (*nullam habet obligandi vim*). I encara insistia: "La llei no té força d'obligar quan el mal que, aplicant-la, ocasionaria, fóra en perjudici d'un interès particular". Fontanella donava una altra raó en favor d'aquesta manera d'entendre les lleis: que es pot presumir que el legislador no volgué formular la llei per a aquests casos.

"La proclamació del dret de faltar a la llei", comenta Maspons (pp. 48-51), "és l'expressió, no solament d'un parer dels juristes, sinó àdhuc d'un íntim esperit popular de

justícia. Ho comprova un testimoni d'alta categoria, recollit per Xammar, professor de Dret canònic a l'Estudi General de Barcelona; és la discussió, a les Corts, d'una proposta que afirmava la innecessitat de la llei. La relació que en fa Xammar és d'especial interès, puix que es tracta d'un fet contemporani seu. Aquella proposició va ésser discutida a les Corts de Barcelona de l'any 1632, i l'obra en què ell l'extractava era impresa el 1639, o sigui gairebé coetàniament: la seva relació constitueix el capítol o qüestió 16 del seu estudi *De officio iudicis et advocati*. Vet ací què diu:

"Un diputat del Braç militar va presentar, per escrit, una proposició demanant que les Corts votessin una llei dient: 1^a, que totes les lleis fins llavors vigents quedaven derogades; 2^a, que es prohibís que des d'aleshores se'n promulguessin de noves; i 3^a, que les qüestions que en l'avenir es plantegessin, fossin fallades pels jutges *suo omnino sensui et naturale rationi*: segons seny natural. Aquesta proposició no es refereix, naturalment, a les lleis constitucionals de l'Estat, sinó a les que estatueixen les normes d'actuació dels ciutadans en les coses que fan referència al règim privat, o sia a les que afecten la llibertat civil. Les Corts es dividiren de parer en apreciar l'oportunitat de tal proposta; però aquest dissentiment va donar-li un singular relleu, perquè els qui no la defensaren no allegaren que fos absurda, sinó simplement que era innecessària a Catalunya, on no es podia promulgar cap llei sense l'expressa i concreta aprovació de les representacions populars a les Corts.

"En aquella discussió hom va recordar que Jaume I ja havia promulgat una llei en el mateix sentit de la proposta. És, en efecte, una llei de l'any 1251; datada a Barcelona, que diu textualment: 'Estatuim, ab consell dels sobredits, que lleis romanes, o gòtiques, decrets o decretals, en causes seculares no sien rebudes, admeses, judicades ne allegades, ne algú legista gos en cort secular advocar sinó en causa pròpia; així que en la dita causa no sien allegades lleis o drets sobredits, mas sien fetes en tota causa secular allegacions segons los Usatges de Barcelona e se-

gons les aprovades costumes d'aquell lloc a on la causa serà agitada, e, en defalliment d'aquells, sia proceït segons seny natural. Los jutges, encara, en les causes seculars no admeten legistes advocats, així com dessús és dit' (*Const.*, vol. II, llib. 1, tít. 8, llei 1) ¹.

"Després d'aquell debat, fou en definitiva admesa la innecessitat de la proposició, perquè *in Cathalonia leges fiunt in curiis generalibus sub pacto inter dominum regem ex una et ipsam universitatem, id est, totam provinciam* [perquè a Catalunya les lleis són fetes en Corts generals, això és, sota pacte entre el senyor rei i la mateixa universalitat, o sia tota la província]. I d'això prové el fet que no siguin impositcions autoritàries, ans expressió del 'seny e saber de la Cort', segons paraules de l'Usatge *Juí donat en Cort* (*Const.*, vol. I, llib. 50, tít. 14).

"La raó cabdal, no obstant, i la que tanca el comentari de Xammar, va ésser que a la fi, quan la llei esdevé injusta, no s'ha d'aplicar, ni tan solament el jutge té el dret d'imposar-la, perquè davant la necessitat de mantenir la justícia *cedunt omnes leges et conventiones humanae et, exigente necessitate illius, licitum est recedere a legis dispositiones*: han de cedir totes les lleis i humanes convencions, i és lícit d'apartar-se de la disposició de les lleis; és a dir, perquè primer és atorgar justícia als ciutadans que imposar-los implacablement una llei."

Remarquem nosaltres pel nostre compte que això s'esdevenia el 1632, i que com Joan Pau Xammar també Joan Pere Fontanella, que hem esmentat tan sovint, era un jurisconsult del segle XVII; és a dir, que la nostra peculiar mentalitat jurídica, basada en la idea de la llibertat d'actuació dels ciutadans i en la seva conseqüència: la primacia del costum sobre la llei, es mantenia, doncs, amb tot vigor àdhuc en els segles de la nostra decadència i en ple

¹ Per comprendre bé la prohibició d'admetre "legistes advocats" en les causes seculars, cal tenir present que aleshores per "legistes" entenien només aquells advocats que, havent fet estudis aprofundits de Dret romà i canònic a les grans universitats de l'època, volien imposar les regles d'aquests dos Drets en substitució dels costums de la terra.

triomf del cesarisme a França i Castella. No fou fins que el Decret de Nova Planta, imposat per la força de les armes ("*Haviendo pacificado enteramente mis Armas el Principado de Cathaluña...*"), trencà violentament les nostres institucions seculars que fou introduïda, coactivament, en terra catalana, una altra mentalitat jurídica, una altra manera d'entendre el Dret.

¿Com podríem caracteritzar, sense estendre'ns gaire, aquesta altra manera en contrast amb la nostra? Maspons i Anglès, en l'obra que anem seguint de prop, en recollí un florilegi d'exemples veritablement suggestius en el capítol final (*Conclusions: Comparació amb altres règims*):

"Allò que posa més de manifest la vàlua del nostre règim és, sense entrar en comparacions qualitatives, el seu contrast amb un altre, que les vicissituds històriques fan que hom consideri el Dret comú de tot l'Estat espanyol. En el règim espanyol històric, o més concretament castellà, el poder legislatiu és una facultat privativa del cap de l'Estat, fins al punt que si hi intervé algun altre element, és per delegació seva: *Emperador o rey puede hacer leyes sobre las gentes de su señorío, e otro ninguno no ha poder de las hacer en lo temporal, fueras ende si lo ficiessen con otorgamiento dellos. E las que de otra manera fueren fechas, no han nombre ni fuerza de leyes, ni deben valer en ningún tiempo* (*Las Partidas*, ed. Madrid 1789, part. I, tít. 1, llei 12).

"La llei hi és definida d'aquesta manera: *Ley tanto quiere decir como castigo e enseñamiento escrito que lega a ome que non faça mal e que el aduce a seer leal* (id., part I, tít. 1, llei 12). Aquest concepte s'estabilitza i es va afermant amb el transcurs del temps i, per aquest motiu, la *Novísima Recopilación de las leyes de España*, inspirant-se en les lleis 2, 3 i 4, tít. 2, llei 1 del *Fuero Juzgo*, i en les lleis 1 i 2, tít. 6, llei 1 del *Fuero Real*, diu que la finalitat de la llei és *mandar, vedar, punir y castigar* (*Novísima Recopilación*, llib. 3, tít. 2, llei 1).

"Les fonts de la llei són de doctrina: *Tomadas fueron estas leyes de dos cosas: la una, de las palabras de los santos... la otra, de los dichos de los sabios* (*Las Partidas*,

part. I, tít. 1, llei 6); i l'obligació de compliment per part dels legislats en fa impossible el desús: *Todas las leyes del reyno que expressamente no se hallen derogadas por otras posteriores, se deben observar literalmente, sin que pueda admitirse la excusa de decir que no están en uso, pues así lo ordenaron los señores Reyes Católicos (Novísima Recopilación, llib. 3, tít. 3, llei 11).*

"La interpretació de la llei, i en conseqüència la seva reforma, és també de potestat exclusiva del rei: *Y porque al rey pertenece y ha poder de hacer fueros y leyes, y de las interpretar y declarar y enmendar donde viniere que cumple, tenemos por bien que si en los dichos fueros, o en los libros de las Partidas sobredichas, o en este nuestro libro o en algunas leyes de las que en él se entienden, fuere menester declaración e interpretación, o enmendar o añadir, o tirar o mudar, que Nos lo hagamos (Novísima Recopilación, llib. 3, tít. 2, llei 3; tretra de la llei 1, tít. 28, de l'Ordenamiento de Alcalá i de la llei 1 de las Leyes de Toro).*

"L'esperit que donen a comprendre aquests textos fa la seva aparició dins la legislació de Catalunya mitjançant el Decret de Nova Planta, promulgat per Felip V el 16 de gener de 1716." "La doctrina que brolla d'aquest esperit és sintetitzada en les obres del doctor Antoni de Mujal, catedràtic de lleis de la Universitat de Cervera, fundada pel mateix Felip V. Els paràgrafs següents, que es refereixen al costum jurídic, en donen idea: *La costumbre, para que valga, ha de ser razonable, y de esto mismo se infiere y deja ver a todas luces que mucho menos pueden los súbditos introducirla contra ley sin consentimiento del príncipe, porque nunca sería razonable siendo contra ley (Tratado de la observancia y obediencia de las leyes, cap. 3).* Les facultats del poder i la relació amb la llibertat civil són expressades, dins aquest llibre, en la forma següent: *La verdadera obediencia raciocina así: el superior, aquí y ahora, lo manda así; luego, aunque me parezca probable lo contrario y que puede obedecerse, debo de prácticamente así presumir del superior: que, por reservados motivos que yo no alcanzo o no llego a conocer, no sólo probable, sino evidentemente me manda; por consiguiente no ha de haber*

en mi tardanza ni duda, sino propensión y presteza a obedecer (ibid., cap 2). Aquests conceptes són completats per l'argument amb què aquest autor acaba el seu estudi de la definició de la llei: examinant les condicions que la llei ha de reunir per a ésser bona, diu: *De ellas se ve claramente que la ley manda, y que lo que manda es justo y honesto (cap. I).* I perquè no pugui haver-hi dubte respecte al sentit de tals afirmacions, direm que aquest autor desenrotlla la seva argumentació per rebatre un text de Mieres que diu que el príncep, en promulgar la llei, supedita tàcitament i per endavant la seva força d'obligar a l'acceptació dels legislats."

Amb el triomf de l'absolutisme a Espanya i a França, semblà que aquesta altra concepció del Dret, tan oposada a la nostra genuïna, era la que es posava a l'avançada dels nous temps. Aquesta falsa perspectiva fou confirmada un segle després per un altre absolutisme jurídic, el que, nascut de la Revolució francesa, encarnà sobretot Napoleó Bonaparte: aleshores nasqué la mania codificadora, de què es pot dir que gairebé només se salvaren els pobles anglosaxons. Durant més d'un segle calgué sentir-se dir que el vell Dret català era una antigalla; però mentrestant els pobles anglosaxons, regint-se per uns principis de Dret ben semblants als nostres d'altres temps, assolien d'esdevenir el model mateix d'una societat ben governada. Vet aquí un fet que per força havia de semblar paradoxal als maníacs del Dret codificat i absolut.

En els nostres dies, els teòrics més il·lustres del Dret fan plena justícia al sistema basat en el costum i el seny natural; els codis rígids, immòbils, s'estan desacreditant: "Nous assistons à une renaissance quasi-universelle du Droit naturel chez les auteurs de tous les pays et dans la pratique même des Etats", escriu el prof. Le Fur, de la universitat de París, a la *Revue de Droit International* (núm. 3). Si un jurista francès ho reconeix, també il·lustres juristes castellans han expressat, en ocasió de la recent promulgació de la Compilació del nostre Dret civil, el desig que almenys algunes de les institucions jurídiques catalanes siguin imitades pel Dret civil castellà com sigui

que la pràctica les ha demostrades molt més fecundes que les equivalents d'aquest. Pensem només com el nostre desenvolupament econòmic-social està lligat, com dèiem al principi d'aquest capítol, a la nostra mentalitat jurídica, per comprendre la transcendència pràctica que pot tenir un sistema de Dret. No sabriem acabar aquesta ràpida visió del nostre Dret civil amb paraules més expressives que les finals de Maspons i Anglasesell en el seu llibre tan-tes voltes esmentat: "Els problemes jurídics que té plantejats Catalunya poden tenir una gran diversitat de solucions pel que es refereix a llur adjectivació. Substantialment, només en demanem una, la més fàcil de realitzar i la més difícil d'impedir, perquè ve imposada per la natura: és la que objectivament consisteix en la persistència en el mateix esperit, i subjectivament en servir-li fidelitat".

CONCLUSIÓ

A través dels capítols precedents hem intentat esbossar una síntesi dels aspectes que considerem essencials per formar-se una idea del que ha estat i del que és Catalunya: la terra, la llengua, la història, la literatura, l'economia, el dret. A fi de no fer interminable aquest llibre, concebut com un llibre breu, d'iniciació, havíem de limitar-nos a uns quants temes, considerats per nosaltres com a més representatius de la nostra personalitat.

Ara, arribats al final, voldriem que el lector no n'hagués tret cap conclusió pessimista. Moltes esperances són possibles si un poble sap mantenir-se fidel al seu esperit multiseccular —que s'ha expressat principalment en aquells aspectes essencials— i si, fidels a aquell esperit, sabem sempre actuar amb seny, la virtut suprema per a un poble com el nostre —virtut en mala hora bescantada.

Catalunya, al llarg de la seva història, ha sabut superar crisis terribles que potser haurien abatut per sempre un altre poble: la crisi politico-social del segle XV, la guerra dels Segadors, la de Successió. És sobretot la virtut del treball la que ens ha salvat cada vegada; així un autor escrivia el 1780: "Concluidas las turbaciones y guerras del siglo pasado [guerra dels Segadors] y las que continuaron en el principio del corriente [guerra de Successió], dexaron a esta Provincia [el Principat] en la mayor miseria, pero la industria y porfiada fatiga de sus naturales se dedicó con un esfuerzo increíble al cultivo de sus tierras desmontando las fragosas y beneficiando las yermas, con tanta felicidad que a pocos años se miraba a Cataluña con muy diferente aspecto, ya poblada, amena y deliciosa". "Paralelament a aquest increment de l'agricultura catalana", escrivi el nostre inoblidable amic J. Ernest Martínez-Ferrando comentant aquest text, "tenia lloc aleshores

el desplegament industrial de la regió barcelonina, tan magistralment estudiat per Pierre Vilar en La Catalogne dans l'Espagne moderne, desplegament sense parió en cap altra contrada de la Península (l'impuls industrial basc és tardà); d'aquí que els viatgers recalquessin la semblança del Principat amb altres contrades europees, singularment Holanda". Així Catalunya havia sabut refer-se del desastre que li havia infligit Felip V. I escrivia encara l'illustre historiador valencià amb paraules que ens fem nostres: "És aquesta qualitat —l'aptitud econòmica feta de bon sentit i d'aferrissament en el treball—, la que en definitiva ens salva de les conseqüències dels nostres defectes: després de cada guerra desastrosament perduda, al llarg dels segles de la nostra decadència política persistent, els Països Catalans —i d'una manera més especial el Principat— sabran refer-se gràcies a una vigorosa represa econòmica, tant més admirable que ha de tenir lloc enmig de les circumstàncies més desfavorables..." (Història dels catalans, volum III, p. 1282).

En la vida d'un poble, com en la d'un home, pot haver-hi alts i baixos, èpoques brillants i moments d'abatiment; res, però, no s'haurà perdut mentre no es perdi la fe i l'esperança —ni tampoc la caritat, que vol dir amor: recordem que al nostre insigne bisbe Torras i Bages li plaïa més de dir "caritat de pàtria" que no pas "patriotisme".

ERRADES IMPORTANTS

On diu "sant Alfons Martínez" ha de dir "sant Alfons Rodríguez"
On diu "Casimir Giralt" ha de dir "Casimir Martí"

Í N D E X

RAÓ I OBJECTIU D'AQUEST LLIBRE	7
I. QUÈ CAL SABER DE LA TERRA CATALANA	9
II. QUÈ CAL SABER DE LA LLENGUA CATALANA	19
<i>El nom de catalans</i>	28
<i>¿Idioma o dialecte?</i>	31
III. QUÈ CAL SABER DE LA HISTÒRIA DE CATALUNYA.	57
<i>Elogis i altres opinions sobre Catalunya</i> <i>i els catalans</i>	83
<i>Altres aspectes de la història de Catalunya:</i> <i>artistes, sants i guerrers</i>	113
IV. QUÈ CAL SABER DE LA LITERATURA CATALANA	135
V. QUÈ CAL SABER DE L'ECONOMIA CATALANA	169
VI. QUÈ CAL SABER DEL DRET CATALÀ	223
CONCLUSIÓ	243